

samotumačenje znaka (II)

milorad belančić

Kako uopšte može i treba da se shvati ta »virtuelna zatvorenost sistema znakova«? Eto pitanja od koga zavisi i odgovor na pitanje: da li, jednom utvrđena, ta zatvorenost naknadno dopušta otvaranje govorne delatnosti, transcendenciju značenjske usmerenosti? Problem zatvorenosti je problem redukcije: bez sumnje, mušičav problem. On može da se shvati na više načina, od kojih svi nisu podjednako dobri! U slučaju koji smo naveli, već sam izraz »virtuelna zatvorenost sistema znakova« odaje odluku pre odluke: reč je o tradicionalnom, »negativnom« modelu redukcije. Nema nikakve sumnje: kada se ta vrsta zatvorenosti jedared postulira, onda je teško u njoj »sistemskoj« imanenciji naći bilo kakvu pukotinu, prozorče koje bi gledalo u transcendenciju, u »svet«. Oslobođanje znakovnosti od referencijalne funkcije zaista vodi specifično lingvističkom simbolizmu; što međutim ne znači i simbolizmu naprosto.

Ali, nije reč o tome da se redukcijom ukloni referencijalna funkcija, već samo referencijalna naivnost koja obeležava prirodni i svaki instrumentalni stav prema znaku. Naivnost se sastoji u veri da semantička, označavajuća strana znaka obezbeđuje ireverzibilnu transcendenciju, tj. prekoračenje znakovnog horizonta u pravcu jedne potpuno spoljašnje, apsolutne stvarnosti. Redukcija treba da pokaže kako je moguće i nešto tako kao *transcendencija* (=referencijalna funkcija) u *samoj imanenciji značenjskog horizonta*. Ona bi zatim, ukoliko ima semiološko obeležje (ukorenjenost u prirodi znaka), mora da se distancira kako od fenomenološkog Huserlovog koncepta transcendencije-u-imanenciji koji upućuje na jedan egološki, transcendentalni *idealizam*, tako i od shvatanja po kome je »prilično očigledno« da semiološki sistemi mogu imati i imaju semantičku (i progmatičku) funkciju, samo što ona ne obeležava specifičnu znakovnost znaka, shvatanja po kome su, dakle, semiološka i semantička funkcija u potpuno spoljašnjem odnosu (=sinkretizam), s tim što, ovog puta, dominantnu ulogu ima ova prva.

Pokušaj da se jasno i pregledno tematizuje ta transcendencija-u-imanenciji koja se dobija redukcijom referencijalne naivnosti, bez sumnje, ne bi bio ni lak ni jednostavan. Ovde će, za trenutak, biti pretpostavljeno, bez ispitivanja, da je takvo shvatanje redukcije ipak moguće i ispravno. To nam dopušta da se još jednom osvrnemo ranije citiranom shvatanju. Reći: »pre nego što nešto znači, znak mora jednostavno značiti« (Sosir bi rekao: *vredeti*) bilo bi isto što i *prevideti* da je *značiti* i *nešto značiti* zapravo ekvivalentno. Razume se, ta ekvivalentnost je moguća tek na osnovu teze o transcendenciji-u-imanenciji gde se onda prevladava kruta suprotstavljenost imanencije i transcendencije koja u prirodnom i tradicionalnom semiološkom stavu ide do temeljnog isključivanja. Unutar te teze ne bi bila više reč o isključivanju prirodnog stava, već samo o isključivanju iz »optica« njegove naivne vere.

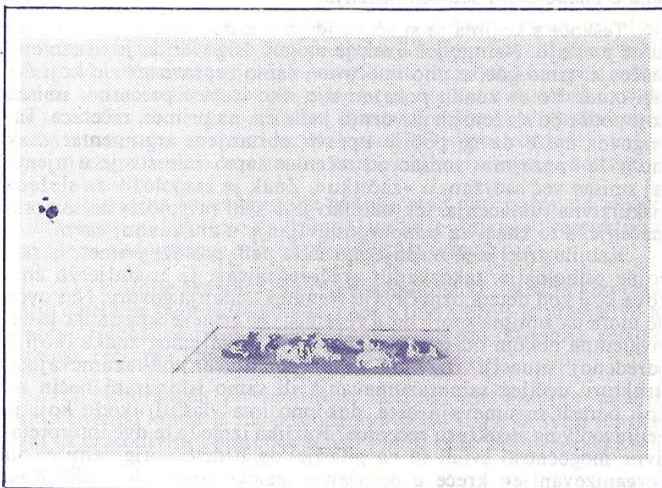
Počev od rečenica koji je bliži semiološkim navikama, čitava stvar bi mogla da se opiše na sledeći način. Znak je spoj označitelja i označenog. Nema nikakve sumnje, oba momenta u tom spoju su kao predodređeni da stvaraju probleme. Ipak, do sada je momenat označenog bio, u semiološkim istraživanjima, neopravdano potcenjivan. U ovom kontekstu se pokazuje da je, baš zbog tog potcenjivanja, upravo on postao glavni problem. Problematičnost označenog se bitno ogleda u činjenici da ono uvek ima *dvosmislenu* referencijalnu funkciju, da je uvek u isti mah spoljašnje i unutrašnje referiranje, označavanje, ali da nije *nikada potpuno, apsolutno spoljašnje*, kao što se to u prirodnoj svesti naivno (netematizovano) veruje. Znak *znači* samo ako znači *nešto*, odnosno znači nešto ako već znači! Sa stanovišta pravilno shvaćene semiološke redukcije moglo bi se reći jedino to da – pre nego što znači nešto *potpuno spoljašnje* (naivni, fetiški realizam itd.), znak mora da znači *nešto* ili, što se svodi na isto, on mora da jednostavno *znači*.

Strukturalna redukcija, upravo zato što previše toga svodi, osigurava jedino *vlastitoj refleksiji* izvestan transcendentalni nivo (kao ulov mogućnosti označiteljske empirije); ali, njoj nepovratno izmiče ono odlučujuće – transcendentalnost *prvog stupnja*, dakle, ukoliko je vezana uz samu *prirodu znaka*. Kako da to shvatimo?

Već je bilo reči o tome da stara semiologija raspolaze jednom osobenom refleksijom koja značajno *određuje* svoj predmet, sam »život« znaka. Bilo bi suviše lako kritikovati strukturalizam zbog krute deobe koju ustanovljuje između sinhronog i dijahronog, jezika i žive reči. Ideja sinhronije i jezika bez sumnje obezbeđuje izvesnu »čistotu« transcendentalne uvetovanosti znaka. Razvoj se-

mioloških istraživanja je, međutim, pokazao da (sinhrona, lingvistička) refleksija dopušta značajna posredovanja dijahronijom, živom reči, ukoliko složenim ispoljavanjem znakovnog života. Pokazalo se da ona može da totalizuje najrazličitije konfiguracije označiteljskog pojavljivanja, empirije, najrazličitije likove društvenog života ukoliko je on prožet i nošen označiteljskim praxisom. Upravo u toj tački je ideja označiteljskog primata našla svoje temeljno uporište. Ali, njom nije eliminisano određujuće značenje semiološke refleksije, tj. sama ta refleksija kao transcendentalni uvet mogućnosti označiteljskog »rada«. Jedina razlika je u tome što sada refleksija svoj posao sebi više ne predstavlja kao osiguranje transcendentalne produkcije razlike, već kao osiguranje transcendentalnog uporišta za većiti izmak »pravog« (ne-empirijskog) označitelja; što sve zajedno ovde nije od bitne važnosti.

Da li ta vrsta refleksivnog utemeljenja znaka svodi ovoga na puku empiriju, na pojavu (fenomen) čiji se smisao bitno artikuliše tek počev od onog transcendentalnog polja (refleksije) u koji ona tu ili tamo »zapada«? Nije li tačna Rikerova opaska da je tu reč o Kantu bez transcendentalnog subjekta i zapravo o jednom osobenom, ponešto anarhoidnom idealizmu? Takva ocena bila bi, čini se, ipak preoštira. Uostalom, mnogi semiolozi su insistirali ne samo na empirijskom, već i na materijalnom aspektu označiteljske pojave. Drugi su bili spremni da tu pojavu (dakle još uvek pojavu označe kao (označiteljsku) praksu; čime je njoj kao pojavi poveren suviše težak zadatak; ali to je bilo još najmanje zlo! Mora se ipak priznati da je u svim tim rešenjima priroda znaka posmatrana još uvek u svom pojavnom, fenomenalnom (a ne celovito-suštinskom) vidu, što onda znači kroz izdvojenju, pomalo hipostaziranu prirodu *samog označitelja*. Označeno se tu javljalo kao mali privesak, tako reći zanemarujuća smetnja koja ipak nužno prati svaku označiteljsku ekshibiciju.

Sada se, kao i duž čitavog ovog istraživanja, pojavljuje moguća stranputica. Nije reč o tome da se izvrši spoljašnja, izdvojena reafirmacija označenog kao nečega što u znaku ima privilegovano transcendentalno obeležje; to bi, naime, još uvek vodilo samo fenomenološkom konceptu transcendencije-u-imanenciji i tako bismo opet dobili sinkretički galimatijas, kvazi-sintezu empirijskog (pojavnog) označitelja i transcendentalne označenosti. No, moglo bi se reći i to da strukturalna redukcija prirodnog stava u izvesnom smislu *uzdiže* (vrednost) označitelja na transcendentalnu ravan mogućeg (lingvističkog, semiološkog) »iskustva«, kao što fenomenološka redukcija *uzdiže* označeno na ravan transcendentalnog idealizma. Mada je sasvim moguća *zamisao* električkog spoja ta dva refleksivna prosede, ona nas ipak ne bi nikada odvela. Izvorna transcendentalnost koja obeležava prirodu *znaka* ne odnosi se na njegove delove, tj. na označitelja i označeno, već na sam *odnos* koji je konstitutivan za njihovu egzistenciju; a taj odnos je dat kao *samotumačenje* (praktičko samopostavljanje) znaka.

Ova poslednja tvrdnja ima tek smisao radne hipoteze. Detaljna ispitivanja bi morala da nam predoče njen konkretni smisao. Teškoće i moguća nesporazumi se javljaju odmah. Nije li, možda, ta hipoteza – darivanje znaku izvesne moći samorazumevanja – jednostavno preambiciozna? Kakvo bi samotumačenje moglo da se otkrije u znacima kao što su: »dan«, »noć«, »ili«, »pa«, »imati«, (ekspletivno) »ne«, »samo«, »bez« itd? Nije li Riker imao pravo – jedno je znak, drugo rečenica, iskaz, diskurs?

»Ambicioznost« koja obeležava ovu radnu hipotezu ima izvesno metodičko opravdanje. Pokušajmo da to objasnimo pomoću jedne analogije. U ekonomskoj stvarnosti najelementarniji odnosi,

koji su odnosi roba, sadrže u »zametku« sve druge, razvijenije odnose. U tom smislu roba je u isti mah najapstraktnija i najkonkretnija kategorija političke ekonomije. Slično bi bilo i sa *znakom*. On bi morao da u »zametku« sadrži mnoge stvari koje su znatno uočljivije na razvijenijim stupnjevima znakovnog života, u iskazu, diskursu itd. Poći od nesigurne hipoteze o apstraktno-konkretnoj prirodi znaka ima bar tu prednost što obezbeđuje radikalni, jedinstveni (ne-sinkretički) pristup problemima znakovnog života, a time i moguću totalizaciju *odozdo*, u pravcu ispitivanja složenijih, specifičnih znakovnih tvorbi.

Valja, naravno, reći da time još ništa nije dokazano; samo je ekspliciran izvesan istraživački »motiv«. Ostaje otvoreno pitanje *koliko* konkretni znaci mogu da u sebi »zametu«, da podnesu te apstraktnosti. No, tom pitanju bismo mogli da suprotstavimo drugo pitanje: šta upšte znaci izraz »konkretni znaci«? Da li su »dan«, »noć«, »ili«, »pa« itd. – znaci? Ili je, možda, pre reč o *označiteljima* koji su ovde činom redukcije (stavljanja pod znake navoda) odsečeni od svog označenog, tako da onda u sebi ne mogu da sadrže nikakvo samotumačenje? Međutim, ukoliko se u svojoj značenjskoj ravni (odnos označitelj – označeno) jednostavno je ne ne pojavljuju znaka, oni se ipak, u ovom kontekstu koji za njih ima značenje meta nivoa, pojavljuju kao znaci čija je uloga, bar na početku, bila da zahvaljujući redukciji vlastitog značenja po-kazu i do-kazu nemogućnost hipoteze o značenjskom samotumačenju; to se od njih očekivalo. Ako ti označitelji ne bi same sebe tumačili (u ovom slučaju pomoću jednog njima stvarnog označiteljskog elementa – znaka navoda – što *drugde* nije obavezno, tj. može i da se podrazumeva) ili nudili kao *dokaz* te nemogućnosti, oni onda jednostavno ne bi ništa dokazivali! Prema tome, svako pozivanje na takve »znake« bilo bi unapred promašeno. Jer, onog trenutka kada do-kazuju i po-kazuju nešto, oni prestaju da budu označitelji i postaju znaci, a time onda više ne poriču, već upravo potvrđuju hipotezu o znakovnom samotumačenju.

Teškoće s kojima se suočava ideja o samotumačenju znaka ni tu ne prestaju. Naime, još uvek je moguć prigovor da je to samotumačenje, tamo gde se ono »uočava«, samo zapravo *privid* koji dolazi otuda što se znaku *pozajmljuje*, ako treba i prećutno, smisao koji potiče od složenijih govornih jedinica, na primer, rečenica. Taj prigovor može da se pobije upravo obrtanjem argumenta: znak može da »pozajmi« smisao od rečenice samo zato što je u njemu taj smisao već sadržan, u »začetku«. Znak je raspoloživ za složena diskurzivna tumačenja, tek ukoliko je u sebi raspoloživ za samotumačenje, a to znači za samouspostavljanje u znakovnoj ravni.

Kao ilustracija te tvrdnje može da nam posluži primer, iz razvojne psihologije, takozvanih »reči-rečenica«, tj. usamljenih znakova koji kod deteta označavaju trenutak rađanja govora. Nas ovde ne mora da zanima spor: da li rečenica, za koju se smatra da je ekvivalentna nekom od mogućih značenja usamljenog znaka (koji u određenoj situaciji izgovara dete) obeležava podrazumevajuću strukturu dečijeg samorazumevanja ili samo isforsirani način na koji odrasli razumevaju dete, dok ono ima vlastiti »kod« koji je neprevodiv na strukturu rečenice? Razlika između te dve interpretativne mogućnosti svodi se na pitanje: da li dete »originalnije« ili »organizovanije« kreće u osvajanje jezičko-govornih moći? Kasnije ćemo videti da je to donekle prividna alternativa. No, ovde je za nas važno samo to da je upravo usamljeni znak taj prvi korak na tlu govorno-jezičkih moći, da on u »začetku« već sadrži u sebi sve te moći. Prema tome, kritika hipoteze o samotumačenju znaka ne bi mogla da se oslanja uz sumnjivu pretpostavku o nekakvom epistemološkom rezu između znaka i diskursa; znak je diskurs u malom!

Očigledno je da u govoru postoji značajna razlika između znakova kao što su *noć* i *ili*; bilo kako da se artikulišu, oni će se uvek razlikovati po tome što prvi ima naglašenu predmetnu referentnost, dok drugi to nema: za njega bi se pre moglo reći da svoju referencijalnu funkciju vezuje uz govorni kontekst – na primer, *dan* ili *noć* – te da (spontano) zauzima refleksivnu, meta poziciju u odnosu na predmetnu referentnost konteksta. Sudeći po tome, reklo bi se da u govoru (jeziku) postoje znaci koji ne mogu da preuzmu ulogu *usamljenog* znaka, jer njihova refleksivnost (1. n. stupnja) već pretpostavlja egzistenciju drugih znakova. Iz toga bi onda mogao da se izvuče zaključak da primer sa »rečima-rečenicama« u najmanju ruku nema načelnu vrednost. Ako bismo reč *ili* upotreбили kao usamljeni znak, ona u tom slučaju ne bi, bar na prvi pogled, *ništa značila*, jer njena referencijalnost pretpostavlja prisutnost drugih znakova, dakle, jedan stvarni diskurzivni kontekst. Sledeći dalje tu logiku moglo bi se reći da mnogi znaci *nisu* diskurs u malom, već da su pre nešto što »pozajmljuje« svoj smisao od diskursa u velikom! Samim tim bi se reklo da i »samotumačenje« znakova previše zavisi od tumačenja drugih, okružujućih znakova da bi zaista bilo samotumačenje.

Iz ove teškoće bi sada mogli da se »izvučemo« na jedan pogrešan način; naime, – sledeći Rikera. Po njemu veliko je pitanje koliko bi se označitelj i označeno upšte držali zajedno kada ih značenjska intencija ne bi upućivala u pravcu mogućeg referenta, ka

svome vis-a-vis; upravo taj pokret transcendiranja (uzvratno) osigurava unutrašnje jedinstvo znaka. Prema tome, u govoru bi trebalo dati prednost svim rečima koje su uslovljene potpuno spoljašnjom referencijalnošću. One bi, grupisane u veće celine (rečenice, diskurs), predstavljale neku vrstu okosnice za sve ostale reči, omogućavaju referencijalno jedinstvo govornom procesu i tako znakovnoj funkciji obezbedilo mogućnost samotumačenja *odozgo*, tj. počev od složenijih jedinica. Time bi, međutim, bila nepovratno izgubljena teza o znakovnom samotumačenju. Da li je ona ipak nekako održiva, bez obzira na prethodno navedene teškoće? Rikerovo stanovište se na njih pre nadovezuje nego što ih razrešava. Ali, ma koliko delovalo ozbiljno, te teškoće se temelje samo na nesporazumima!

Ključni nesporazum potiče otud što se ne respektuje transcendentni horizont znakovnog samotumačenja ili jednostavno – transcendentnost znaka. U tom pogledu pozivanje na usamljeni znak samo je zgodna (iskustvena) ilustracija te transcendentne samosvojnosti znaka, jer njom se naznačuje trenutak rađanja jednog govora. Ali, transcendentnost (samotumačenja) obeležava prirodu *svakog* znaka, bez obzira da li je on usamljen ili okružen drugim znacima. Samo ta priroda nije neposredno, unutar vlastite položenosti (u prirodni) stav, *evidentna*; da bi to bila, potrebno je izvesno refleksivno izmicanje i izvesan čin redukcije, stavljanja van optica svake potpuno spoljašnje referencije, svake semantičke naivnosti koja podaruje smisao (apsolutnoj) transcencijci da bi ga posle tražila nazad, u ime unutrašnjeg jedinstva znaka itd.

Da je ta naivnost duboko ukorenjena u govornoj moći svedoči nam i to što ona može da se javi na nivou njegove (spontane) refleksivnosti. Dobar primer za to nudi nam prethodno razmatrana reč *ili*. Ona i njoj slične reči su u govoru, bez sumnje, najčešće okružene drugim rečima (mada je zamislivo pitanje: *ili?* – naslov knjige: *Ili... ili... itd.*) Počev od kriterijuma učestalosti, da bi, dakle, došla do »izražaja«, ta reč zaista pretpostavlja okružujuću egzistenciju drugih znakova. U kom smislu pretpostavlja? Da li ta pretpostavka *ugrožava* njenu znakovnu transcendentnost? Nisu li razlozi učestalosti malo suviše pragmatični i u tom smislu spoljašnji?

Situacija te ugroženosti zamisliva je samo počev od naivne vere da (spontano-refleksivno) *ili* ima smisla tek u kontekstu referencijalnog pozivanja na jednu potpuno spoljašnju *znakovnu* stvarnost, u ovom slučaju na znake *dan* i (ili) *noć*. U tom smislu bi *ili* značilo *nešto* samo pod uslovom da svoj smisao *pozajmljuje* bar od dva znaka koji raspolazu referencijalnom funkcijom prvog (predmetnog) stupnja. Biti ili ne biti znaka *ili* sastojalo bi se, dakle, u njegovoj moći ili nemoći da refleksivno pounutri jedan smisao koji mu uvek dolazi spolja, kao neprikosnoveni a priori njegove samoartikulacije.

Ispravno shvaćena semiološka redukcija pokazuje nam da su znakovi *dan* i *noć* u isti mah unutrašnja i spoljašnja (mada nikada potpuno spoljašnja) referenca znaka *ili*. Ukoliko pripadaju označiteljskoj empiriji (pojavnosti, materijalnosti), oni predstavljaju slučajni uzorak, slučajni kontekst spontane refleksije znaka *ili*. Nešto manje slučajni, tj. bliži opštosti, bio bi uzorak: *ovo* ili *ono*. Ipak znaku *ili* nije potreban konkretan refleksivni kontekst da bi manifestovao svoje značenje. Po cenu paradoksa moglo bi se reći da upravo *uklanjanjem* tog konteksta, prepuštanjem znaka njegovoj transcendentnoj samoći, on zadobija (potencijalnu) puninu ili, ako hoćete, prazninu *opštosti* svoga značenja. Njegov unutrašnji referencijalni predmet je alternativni odnos dve spoljašnje reference ukoliko one pripadaju transcendentnoj ravni nekih drugih *moćnih* znakova. Reflektovanjem transcendentnog horizonta drugih (moćnih) znakova ne samo što se, još uvek, ostaje u imanenciji vlastite transcendentnosti, već se upravo ta imanencija postavlja kao uslov mogućnosti drugih znakova, kao što su, recimo, *dan* i *noć*. Ali, i ti znaci raspolazu svojom transcendentnošću koja je sa svoje strane uslov mogućnosti znaka *ili* ukoliko se ovom nudi kao moguća transcencijci u *njegovoj* imanenciji, dakle, ukoliko je referencijalnost prvog (predmetnog) stupnja uslov mogućnosti refleksivnog pomaka, podvostručenja već ionak dvostruke (spoljašnje-unutrašnje) referencijalne funkcije. Ta uzajamnost znakovnog omogućavanja govori o potencijalnom *jedinstvu* transcendentne ravni ljudskog govora, odnosno o govoru kao *samotumačenju*.

Sada bi, s pravom, moglo da se postavi pitanje: nije li u ovom uzrazito *semantičkom* konceptu samotumačenja znaka i govora koji je, uostalom, blizak fenomenološkom shvatanju transcendentnog idealizma, naprosto zanemaren, zapušten i u krajnjoj liniji još jednom instrumentalizovan pojam *označitelja*? Nije li i ovog puta označitelj dobio potpuno perifernu i takoreći izlišnu ulogu? Nije li ova nazovi »semiološka« redukcija zapravo izbacila iz optica samog empirijskog, materijalnog, praktičnog označitelja, da bi u providnosti *označenog* prepoznala njegovu primarnu, konstitutivnu samoreferentnost, njegov idealni semantički identitet? I sada kad bi se za sve to još našao jedan utemeljujući transcendentni ego, katastrofa bi izgleda bila potpuna!

Te primedbe su opravdane, ali ne u smislu da jednostavno obaraju prethodnu analizu, već da od nje traže izvesna obrazloženja.

Već je bilo govora o tome da se *izvorna* transcendentalnost znaka ne odnosi na njegove delove, označitelja i označeno, već na sam odnos koji je konstitutivan za njihovu egzistenciju; a taj odnos je dat kao samotumačenje znaka. To praktično znači da je semantički identitet nešto što se u konkretnom životu znaka uvek osvaja kroz samotumačenje koja polaze od označitelja i idu u pravu označenog. Samotumačenje ili samosvojnost znaka se praktički ogleda u njegovoj sposobnosti da se *uzdigne* do transcendentalne ravni značenja; ali, bar u znakovnoj, govorno-jezičkoj praksi, onog trenutka kada se to uzdizanje obavi, taj znak ponovo zapada u empiriju, biva opredmećen, objektiviran, i svoje mesto u lancu nastanka prepušta drugom znaku. Očigledno je, dakle, da transcendentalnost označenog kako je u prethodnoj analizi posmatrana jeste samo izdvojena, u sinhronom preseku izolovana, *tekovina* jednog ukinutog, zaboravljenog ili, ako hoćete, previđenog nastajanja, dijahronog pulsiranja znakova. Ali, zbog toga mi nemamo ništa manje prava da tvrdimo kako je tu reč o jednom važnom momentu, o jednom mada zaustavljenom, zakočenom, ipak zbiljskom aspektu znakovnog života, o činjenici da, bez izbira na njegovu implicitnu naivnost, bez izbira na njegovu otuđenost u *drugom*, prepuštenost spoljašnjem podaritelju ili garantu smisla, znak jednostavno ne može da iskoči iz svoje kože, ne može da ne bude samoreferentan, tj. sam sebi odgovoran za svoje značenje. To je njegova moć koju on uvek bar u zametku nosi u sebi, uvek iznova osvaja i prisvaja. Bez te mogućnosti »samorazotudjenja«, mogućnosti povratka iz heteronomije u autonomiju, bez potencijalne samokritičnosti, (lingvistički) znak ili govor ne bi mogao da ispuni ni zadatak kritičkog odnosa prema različitim praktičnim oblicima otuđenja, fetiškog izokretanja ljudskog smisla, tačnije on tu kritičku mogućnost ne bi *dopuštao*, jer bi se svodio na mitski ili ideološki govor.

Gubitak samosvojnosti znaka, njegovo fetiško vezivanje uz heteronomne »sile«, moguće je međutim kako u pravcu njegove značenjske intencije, tj. označenog (koje prekoračuje svoj horizont), tako i u pravcu njegove označiteljske vrednosti koja u obliku sistema ili označiteljskog primata svodi samotumačenje znaka na puki instrument neprikosnovenog zakulisnog smisla. Da bismo razumeli znak u onome što je specifično znakovno, u njegovoj samosvojnosti, morali bismo da ga obezbedimo od bilo koje vrste heteronomnog gubitka smisla, kako onog u prirodnom i metafizičkom stavu, tako i onog u fetiškoj »svesti« ili hipostaziranoj strukturalnoj refleksiji. Dok je u prvom slučaju reč o gubitku u nečemu što je evidentno spoljašnje znaku, dotle u drugom, »lukavijem« slučaju, taj gubitak se začinje u samoj diferencijalnoj imanenciji znakovnosti; on je *drugo* znaka u njemu samom!

Ukoliko bismo označiteljsku »ravan« apstraktno posmatrali, u manje ili više elastičnom sinhronom preseku, onda bismo, isto kao u slučaju transcendentalne »ravni« označenog, dobili jedan, mada zaustavljen, zakočen ipak važan *moment* znakovnog života. Svode nje tih »ravni« na ono što zapravo jesu, na momente, na *predikate* znakovnog života, dobija svoj puni smisao tek u hermeneutičkoj uzajamnosti ili »krugu« koji se oblikuje u znaku: označeno se razumeva počev od označitelja, a označitelj počev od označenog. To je najjednostavnija i najcelovitija formula znakovnog samotumačenja. Suštinska transcendentalnost znaka ogleda se u tom radu samotumačenja koji, videćemo odmah, nije lišen komplikacija, ali plodnih!

Prva stvar na koju treba sada ukazati jeste to da hermeneutički krug znakovne samouslovnosti nije potpuno zatvoren; ta njegova otvorenost koja se začinje na rubovima označitelja i označenog ne predstavlja odmah gubitak hermeneutičke suverenosti znaka; dvostruko prekoračenje tih rubova ne vodi, bar ne nužno, dvostrukoj heteronomiji znaka. Jednostavno hermeneutička samodovoljnost znaka ne implicira njegovu *nužnu* usamljenost.

U tom smislu znak ne može više da se posmatra kao simetričan odnos označitelja i označenog:

Znakovnoj otvorenosti odgovarao bi sledeći nesimetrični grafički prikaz:

Samoprekoračenje označenog temelji se, videli smo, na ideji transcendencije u imanenciji. Otvoriti se prema drugom (znaku) i u isti mah ostati u vlastitim okvirima, što zapravo znači vezan uz svoj označitelja, – to je umeće koje označeno razvija počev od svoje sposobnosti posedovanja dvostruke i, ako je potrebno, višestruke referencijalnosti. Kako stoji sa označiteljom? U kom smislu bi on prekoračivao svoju konkretnu znakovnu granicu?

Kad je reč o lingvističkom označitelju, svaka njegova upotreba (u znaku) uvek se javlja kao druga, nova u odnosu na prethodne ili, što se svodi na isto, kao jedna od mogućih upotreba. Označitelj ne postiže svoj (znakovni, govorni) identitet samo kroz spoljašnje razlike prema okružujućim označiteljima, već, pre svega, kroz različitu, novu upotrebu sebe sama kao nečega što se uvek već zatiče u empiriji, praksi, tako da u sebi sažima, usređuje složeno upo-

trebno iskustvo, kodifikuje brojne označiteljske funkcije i mogućnosti. Dakle, ono što prekoračuje aktuelni upotrebnii identitet jednog označitelja jeste njegova vlastita *spoljašnjost* koju stavlja van optičaja, prema kojoj se diferencijalno samoodređuje; on pounutruje diferencijalnost, smešta je u horizont vlastite odluke, vlastitog izbora. Ukoliko su pak njegova odluka i izbor *spontani* (a ne tematizovani) refleksivni čin, utoliko je onda reč o nečemu što se po pravilu temelji na (jezičkoj) intuiciji, na »osećanju« razlike; pri tom, stupanj *određenosti* spoljašnjeg i unutrašnjeg nije ekvivalentan, a ta ne-ekvivalentnost ide, razume se, na štetu spoljašnjeg.

Vidimo, dakle, da se znakovna samosvojnost uspostavlja počev od konkretnog označitelja koji prevladava apstraktnu (lingvističku, refleksivnu) označiteljsko-vrednosnu heteronomiju, preuzimajući na sebe svoju diferencijalnost, svoj kodovni identitet. Kodovne razlike se onda, bar u svojoj biti, javljaju kao predikat znakovnog života, a ne kao izdvojeni, nadodređujući subjekt.

Međutim, ako je lingvistička ili čak semiološka zamisao univerzalnog quid pro quo, u kome se element samotumačenja nepovratno gubi, jednostavno neopravdana, teorijski neodrživa, dotle vidimo da je u praktičnom životu znaka gubitak njegove (hermeneutičke) suverenosti, kako u pravcu označiteljskog heteronomnog prekoračenja, tako i u pravcu potpuno spoljašnjeg referiranja označenog, tako reći »svakodnevna« pojava. Znakovna otvorenost se, prema tome, pokazuje kao faktički *dvosmislena*: jedared kao prisvajanje, drugi put kao fetiški gubitak smisla.

Celoviti grafički prikaz ključnih potencija znaka izgledao bi ovako:

Taj prikaz sadrži u sebi protivurečne, uzajamno isključujuće elemente: u meri u kojoj je znakovni život heteronomno (fetiški) uslovljen, on gubi svoju autonomiju; i obrnuto.

Videli smo da je, u početku govora kod dece, moguć usamljeni znak koji pruža povod za interpretativnu nedoumicu: ili je reč o sasvim proizvoljnom (»originalnom«) kodu ili je taj kod ipak prevodiv na smisao odraslih (»reči-rečenice«). Nedoumica može i ovako da se iskaže: da li dete s većom proizvoljnošću ili organizovanije kreće u osvajanje govorno-jezičkih moći? Ovo poslednje (tj. osvajanje...) uzima se kao konstanta, nužni cilj socijalizacije deteta.

Odgovor na tu nedoumicu pokušaćemo dati počev od sledeće konkretizacije. Uzmimo da jedno dete kaže »mami«; respektujući navedenu nedoumicu, bila bi moguća dva tumačenja:

(1) To dečije »mami« potiče od »dodi mami u krilo« i izražava želju deteta da bude ponovo pozvano; u tom smislu je prevodivo na složenu rečenicu koja bi tu želju komunikacijski pojasnila, recimo: »mama, reci mi« 'dodi mami u krilo'.

(2) Neodređena polisemičnost dečijeg »mami« pre sugeriše tumačenje po kome je reč o osobenom kodu koga, sa svim normalnim ili prevodivim upotrebama reči *mami* veže jedino fonička sličnost, tj. ne veže ništa bitno.

Krajnje nesmotreno bi bilo verovati da se ta dva tumačenja nužno isključuju; ona se pre dopunjuju! Osvajanje govorno-jezičkih moći kod deteta je proces sužavanja označiteljsko-kodovne proizvoljnosti pomoću prisvajanja već postojećih rešenja. Međutim, detetu je stalo samo do neposredne komunikacije, a ne do vlastite govorne socijalizacije. Zadatak vaspitanja jeste da omogući koincidenciju ta dva cilja. U međuvremenu dete ne bira sredstva: tamo gde nije u stanju da opšti diferencijalnim pounutrenjem norme, ono to čini proizvoljnom kodifikacijom usamljenog znaka. Vremenom, njemu se etablirani model (govor odraslih) pokazuje kao efikasniji i ono ga spontano prihvata kao normu.

Brisanjem proizvoljnosti, znak ne gubi, bar ne nužno, ništa od svoje hermeneutičke suverenosti; jer, ova poslednja se ne sastoji u potpunosti, kružnoj zatvorenosti znaka, već u njegovoj sposobnosti da svoju diferencijalnost preuzme *na sebe*, da sam odluči o njoj. Tek tamo gde njemu to ne uspeva, gde mu smisao izmiče u pravcu spoljašnje kodovne nedodređenosti, može biti govor o gubitku suverenosti, o preokretanju odnosa subjekta i predikata, o nesvesnom govoru. S druge strane, proizvoljnost ili konfuzija postoji jedino tamo gde se vlastita diferencijalnost ustanovljuje na fonu potpunog odbijanja, nepoznavanja ili krivog (intuitivnog) tumačenja svih raspoloživih označiteljskih upotreba. Pri tom je neophodno razlikovati proizvoljnost i *originalnost* koja uvodi novu upotrebu s tim što još uvek »zna« i za stare (na primer, metafora). U tom smislu, vešt govornik, retor, recimo pesnik, uvek je u isti mah pomalo i »dete«, to jest proizvođač novog označiteljskog koda koji, ovog puta, samo prevladava postojeće govorno-jezičke navike i rutine.

⁴⁾ Videti: Tran Duc Thao: *Recherches sur l'origine du langage et de la conscience* Edition sociales, str. 94 – 95.